

LIBRIS

We know
books

Romulus Rusan

**O călătorie
spre marea interioară**

2

– Imperiul fără frontiere –

Colecția *Distingue*

Spandugino

Acest volum din colecția „*Distinguo*“

a Editurii Spandugino, București, România,

a fost tipărit pe hârtie biblia la Crescento Grup, România,

în ziua de treizeci octombrie a anului două mii nouăsprezece.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Rusan, Romulus

O călătorie spre marea interioară / Romulus Rusan. - București :

Editura Spandugino, 2019

3 vol.

ISBN 978-606-8944-32-6

Vol. 2. - 2019. - ISBN 978-606-8944-34-0

821.135.1

Prima ediție a cărții *O călătorie spre marea interioară*

a fost publicată la Editura Cartea Românească (1985–1990).

Copyright © Spandugino, 2019

Toate drepturile rezervate Editurii Spandugino.

Adresa: Strada Docenților, nr. 18, sector 1, București

Comenzi telefonice: 0040 737 730 703

office@edituraspandugino.ro

www.edituraspandugino.ro

CUPRINS

I. Panoramic de pe Muntele Privighetorilor.....	9
II. Cărare spre o fostă minune a lumii.....	23
III. O metropolă de ruine.....	33
IV. Porturi exilate pe uscat.....	47
V. Peisaj cu oi, corb pe umăr și cai în galop.....	65
VI. Cu Salvarea prin lumea antică.....	74
VII. Epopeea unei supraviețuiri.....	80
VIII. Nouă orașe cu același nume.....	95
IX. Evros – înapoi în Europa.....	110
X. Decalări, încurcături, compensații.....	122
XI. Preparative lungi și o scurtă expediție.....	139
XII. Pământul: emoții la suprafață, limpeziri dedesubt.....	158
XIII. Greutatea specifică a trecutului.....	176
XIV. Călătoria – o partidă de șah.....	187
XV. O țară în munți, și chiar deasupra lor.....	202
XVI. Despre geografie și din nou despre istorie.....	225
XVII. Între bronzul statuilor și bronzul plajelor.....	239
XVIII. Un dispecerat al destinului.....	263
XIX. Ce-a mai rămas din mistere.....	284

XX. Atena fără zei.....	296
XXI. Timpii morți și timpii eterni.....	304
XXII. Nu un loc, ci o civilizație.....	317
XXIII. Scenarii mai durabile decât piatra.....	330
XXIV. Întâmplări noi și diverse.....	341
XXV. Jurnal mărunț (I).....	351
XXVI. O insulă ancorată în larg.....	373
XXVII. Jurnal mărunț (II).....	387
XXVIII. Istoria de dinaintea legendei.....	399
XXIX. Labirintul la lumina zilei.....	415
XXX. Arheologie intimă.....	429

I

Panoramic de pe Muntele Privighetorilor

La Efes, în piața de fructe, ne despărțim de Turcia contemporană. Moment important, căci dintr-o geografie turcă intrăm aproape fără tranziție într-o istorie greacă, sau, mai precis, eternă. Dedesubtul imperiului secular descoperim, fără contururi, fără frontiere, imperiul veșnic al artei, al spiritului. Spațiul se transformă în timp salvat. Faptele pitorești ale clipei lasă loc mărturiilor de piatră ale nemuririi.

Suntem pe o terasă cu acoperișul format din câteva rogojini, gen de cafenea rustică unde târgoveții și țărani beau ceai și tutun, joacă șah și dau cu zarul, trag cu ochiul la un televizor rablagit și răsfoiesc reviste cu femei aproape goale (s-a desfășurat în aceste zile un concurs pentru Miss Europa), dar mai ales vorbesc fără noimă, cu acel enorm apetit al palavragiului mediteranean. Ne-am refugiat aici de patru-cinci copii care voiau să ne perie sandalele – escortă neslăbită și derutantă, în hăituiala căreia n-am reușit până la urmă să deslușim interesul de admirație, hârmicia de cerșetorie... Așezați la masă, mai mult din

UBRIS | We know books

rațiuni administrative (am cumpărat de la o tarabă o imensă curea pentru pantaloni, iar acum avem nevoie de un cui și de un loc liniștit spre a-i potrivi orificiile cu noua noastră talie...), îi studiem în răstimp pe consumatori, după ce am observat că în numai câteva zile ne-am obișnuit cu turcii atât de mult, încât suntem pe punctul de a nici nu-i mai vedea. Cu fețele lor lungi (la unii încă lungite de fesuri, la alții segmentate de câte o mustăcioară țanțoșă, dichisită – cel mai îngrijit amănunt al persoanei), cu ochii vii și parcă iluminați, cu trupurile slabe, fibroase, îmbrăcate într-o piele galbenă, uscată, ca a fumătorilor înrăiți; arătând ca niște țărani, dar comportându-se ca niște orășeni de mână a treia, contemporanii aceștia din Selciuk ne stârnesc o anume compasiune, căci locuind o lume glorioasă par să nu-și dea seama de valoarea ei sau, în orice caz, să nu se simtă în larg tocmai în ea. Gesturile lor mi se par stângace și chiar teatrale, ca într-un ciné-vérité în care te simți privit și, vrând să fii exact, te înstrăinezi tocmai de tine. Rangul de oameni moderni nu li se potrivește consumatorilor noștri de ceai, ca și cum, dezbrăcați de șalvării și giubelele lor imperialiste, renunțând la narghilele și chiar la cafea, și-ar fi pierdut tot șarmul; dar nici în rolul istoric nu ți-i poți imagina, cu oricâtă bunăvoință, căci istoria turcească a lăsat aici urme prea palide, iar vecinătatea marmorei grecești și-a icoanelor bizantine, incomparabilă, îi minimizează. O relație ciudată se instalează între

monumente, oameni și pământuri: monumentele vorbesc de băștinași care nu mai sunt nicăieri, oamenii de azi se simt intruși (toată lumea îi întreabă de Efes, de Artemis, de bazilică), iar pământurile – arbitri între fantasma istoriei, neprofitabilă, și proprietarii de azi, concreți – par nehotărâte între a se considera Turcia sau Ionia, tarabă sau muzeu, strat de legume sau șanț arheologic.

Sentimentul de înstrăinare ține și de condiția de locuitori ai unei lumi noi, standardizate. Avantajele societății de consum – pe de o parte – le-ar permite să le fie indiferentă această lipsă de trecut, dar – pe de alta – îi privează de personalitate, căci haina stereotipă, gestul învățat de la vedeta de film, limbajul de lemn al televizorului, abacul electronic care le face orice calcul fără a mai fi nevoiți să știe tabla înmulțirii, toate aceste aparate și aparențe onorabile îi lasă pe dinăuntru goi, îi despart de cultură, îi fac semidocti, semianalfabeți. În marginea câmpului de capodopere antice, sunt arendașii unui timp pe care-l folosesc fără a-l și înțelege.

Bunele tradiții mediteraneene, între care ospitalitatea, n-au fost totuși uitate. Un copil – băiatul patronului – văzându-ne străini (străinii întră aici mai rar, își au locurile lor), se bucură de prezența noastră și ne cere o semnătură pe marginea unei reviste. La școală învață engleză și o pronunță cu îngrijire. Mândri ca de un fiu al localului, băutorii de ceai îl roagă să ne traducă diferite întrebări ba-

BRIS | We know books

nale, iar răspunsurile primite, ca și actul traducerii în sine, par să-i minuneze și să-i măgulească în mod deosebit, ca și cum ar fi descoperit ceva la care nu se gândiseră niciodată, ca și cum ar fi aflat o legătură cu tot restul universului. Cel mai mândru este însă tatăl, patronul – aparent, un consumator și el, dar mai curățel, prevăzut cu veston și cravată –, care, întrerupând partida de șah angajată cu un client, aleargă la bucătărie (sau, în sfârșit, în spatele unor draperii din fundul terasei) pentru a se înapoia cu o tavă de ceaiuri. Anunță că le oferă ca omagiu și, cu gustul licorii negre, nu neapărat amar, ci mai degrabă prietenesc și dornic de prietenie, părăsim localul.

Din acest moment, lumea în care intrăm seamănă mai puțin cu o țară și mai mult cu timpul. Între ceainărie și câmpul arheologic parcurgem fără tranziție trei mii de ani. Mașina ne urcă abrupt, pe un drum cu serpentine, printre pini, smochini și ierburi gigantice, pe Muntele Privighetorilor (Bülbül Dagi), locul de unde trecutul se poate vedea, ca-ntr-o oglindă răsturnată, prăvălit într-o panoramă multicoloră, amețitoare și blândă, amplificată cu fiecare spirală. Depresiunea, dungată de ogoare, punctată de păduri, rotită caledioscopic de escalada automobilului, se duce lin până în țărmul încercănat al mării, iar din câteva unghiuri ale ei se desprind dealuri fine, acoperite cu largi perimetre de ruine... Ruine albe, vineții, roșii, ruine neasemănătoare și învălmășite, ruine cu vechimi distonante și cronologii

date peste cap, portul arhaic stând alături de stadionul lui Nero, templul lui Artemis alături de moscheea turcească..., alăturarea lor semănând mai degrabă a desperechere, iar harta pe care-o desenează ducându-te cu gândul la un calendar de perete, la o amestecătură de întâmplări, date și praznice, de ani, luni și săptămâni situate la mari distanțe de timp, dar întâlnite artificial pe aceeași suprafață, în același chenar... Spațiul de numai câțiva kilometri pătrați se desface în evenimente extraordinare, în straturi istorice, în viață sau moarte supraetajată. Farmecul fatal al Mediteranei n-a avut nicăieri concentrația de la Efes, cerul fals senin de deasupra nu-i decât giulgiul zâmbitor sub care zac cimitirele câtorva mitologii, fiecare începută în perspectiva unei speranțe și sfârșită în fundătura unui eșec.

Dealul mai înalt și mai depărtat, cu care privirea comunică aerian, pe deasupra vâltorii de culori din vale, într-un zbor de sute de metri, este cel pe care s-a născut Efesul în urmă cu trei mii de ani, dar și cel pe care acum cinci veacuri – după mari ocoluri, de care vom mai vorbi – și-a dat obștescul sfârșit. Aici au acostat, în frunte cu Androcle, în secolul 11, și aici și-au înălțat prima acropolă ionienii alungați din Grecia de invazia doriană. Le va fi fost vatra cea nouă mai propice decât aceea din care veneau? Era clima mai blândă, aerul mai moderat, cerul mai protector? Au intervenit înverșunarea, inițiativa și spiritul competitiv de care dau dovadă, în disperare de cauză,

emigranții? Ori s-a petrecut, în acest punct de răscruce, fuziunea între istețimea abeilor și experiențele multimilenare ale Orientului? Destul că, luând totul de la capăt, cele douăsprezece colonii s-au transformat miraculos într-un eldorado al Antichității, într-o academie a artelor și științelor vremii. Heraclit, Tales, Hipocrate, Herodot, Hipodamus sunt numai câțiva din grecii nemuritori care au sfințit pământul de adopțiune cu numele lor, care au făcut din el o lume enciclopedică, bogată și în același timp inteligentă, cu orașe clădite în plan rectangular, cu porturi glorioase și impunătoare, cu mari școli de medicină și filosofie, cu astronomi, geometri și sculptori geniali, cu o agricultură productivă și o ceramică faimoasă, cu un comerț universal, acoperind toată gama produselor timpului, cu bancheri omnipotenți și întreprinzători (să nu uităm că primele monede din lume fuseseră bătute aici, în Asia Mică...) care-și măritau fiii cu prințesele regatelor vecine. Simultan, împinși de acel sentiment al frontierei, propriu și el emigrantului, ionienii au forțat pe apă toate azimuturile, corăbiile lor implantând zeci și sute de colonii, pretutindeni unde se putea naviga, din bazinul familiar al Mediteranei până în nordul misterios al Mării Negre, la gurile Bugului, și până la porțile exotice ale Oceanului Atlantic, în Iberia... Penetrarea lor a fost nu numai teritorială, ci și spirituală, statele lumii antice – întâi Atena, mai târziu Siria, Pergamul, Bitinia și, în sfârșit, Roma – fiind împân-

zite cu statuile importate de aici și cu edificiile constituite după modelul ionian, iar mediile intelectuale lăsându-se dominate de filosofii, savanții și inginerii porniți din Milet, Efes, Halicarnas sau Cos...

Din păcate, oricât de mari, calitățile pot fi văzute de pe revers ca defecte. Ionienii, ca și ceilalți greci, trăiau în polisuri, mici state-oraș bazate pe acel egoism de obște caracteristic colectivităților avansate. O accepție exacerbată a libertății îi făcea să se simtă total emancipați față de comunitatea elenă. Ei erau greci doar în limbi, în moravuri, în mitologie, în orgoliul lor intim, și refuzau (mai mult, nici nu concepeau!) să se umilească în strânsoarea unui stat național. În plus, temperamentul lor artistic, mai atent la freamătul cuvântului și al formei decât la vuietul primejdiilor din afară, raționalismul lor aplecat mai degrabă spre legile stelelor și ale geometriei decât spre deslușirea tropotului terestru al copitelor, erau vulnerabilități mult prea grave în lumea agresivă în care trăiau. Osia istoriei, ca și aceea a cerului, are un sens unic, dinspre răsărit spre apus (care migrație a avut un alt sens, începând cu acelea din epoca barbariei, continuând cu invadarea Americii de către europeni, apoi cu însăși umplerea continentului american de către disperații goanei după aur?) și n-a fost greu ca prima năvală, a perșilor buluciți din rezervorul de seminții al Asiei, să-i găsească descoperiți, dezbinați. Grecii încă nu știau ce este războiul, se certaseră cel mult

UBRIS | We know books

între ei. Există o dezarmare a inteligenței, o slăbiciune a omului civilizat, o fatalitate care face ca utopicul adept al legii și ordinii să fie cel dintâi – și cu voluptate – ales ca victimă de adversarul mai puternic sau mai dotat pentru putere. Fără luptă, ionienii au fost ocupați de satrapii ahemenizi și au trebuit să rabde apoi aproape trei secole de tiranie, până când – culmea ironiei! – o nouă invazie, aceea a lui Macedon, să o anuleze pe prima și să-i realipească de trunchiul matern. Generozitatea, munificența (sau poate și pragmatismul?) lui Alexandru cel Mare le-au oferit o revanșă istorică și, după lungul timp în care virtuțile dormitaseră (sau, cum spunea un exeget: „supraviețuiseră prin supunere”), Ionia a găsit forța ca, sub un drapel străin, să redevină centrul de greutate al lumii elenistice. Alexandru însuși a dat semnalul, defilând în urma statuii lui Artemis, zeitatea supremă a locului, într-o procesiune de înfrățire și conciliere ostentativă. Urmașii lui, diadohii, au reclădit orașele, iar romanii – ca moștenitori ai moștenitorilor – au investit aici bucurii, ca în propria lor țară, spre a profita de talentul oamenilor, de splendoarea cliimei, de adâncimea tradiției. Sub August, Efesul devenise cea mai bogată așezare din Asia, un fel de metropolă în înțelesul zilelor noastre, deținând recordurile economice și culturale ale vremii. Era un oraș omogen și total, cu un stil inconfundabil, nu numai în ceea ce privește templele și locuințele, dar și teatrele, bibliotecile, gimnaziile,

stadioanele, clădirile guvernamentale, apeductele, casele de apă, dotările publice. Efesul întrecea standardul civilizatoriu al epocii, frizând profilul unui megapolis al viitorului. Distrus într-un catastrofal cutremur de pământ, el a fost reconstruit cu aceeași râvnă de Tiberiu și Hadrian, încât mileniul nou al creștinismului l-a găsit în postura de capitală asiatică a romanității, de fief al afacerilor orientale și de bastion orgolios al aceleiași Artemis, încă venerată cu strășnicie. Pașii apostolilor se încrucișează acum cu ai savanților și artiștilor, semănând în urmele acestora – fertile în blândețe, generozitate și fervoare morală – sămânța noii religii. În pofida zeiței, huiduit de fanaticii ei, Pavel a urcat pe scena teatrului roman ce se zărește încă (uriasă ureche scobită în piatra muntelui Pion) și a predicat în fața celor 25 000 de ascultători iubirea de oameni, fraternitatea. Arestat, și-a scris în turnul ce-i poartă numele o parte din epistole („Căci lupta noastră nu este împotriva trupului și a sângelui, ci împotriva domniilor, împotriva stăpânirilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății, răspândite în văzduhuri”, li se adresa el tocmai efesenilor). Și tot aici, întors dintr-un lung exil, tradiția spune că Ioan și-a scris Cartea, înainte de a-și sfârși zilele. O epocă nouă era inaugurată. Pe fundațiile templelor păgâne, strălucitoare și sfidătoare, începeau să apară bazilicile roșii, austere, de cărămidă decorată sever, celebrând parcă o întoarcere din slava